

**BUGUNGI KUNDA O‘ZBEK ADABIYOTIDA ZAMONAVIY
ROMANCHILIK VA UNDA LUQMON BO‘RIXONNING O‘RNI**

Sayfiddinova Gulziyo Saydullo qizi

Mustaqil izlanuvchi

Bugungi o‘zbek adabiyotida roman janri inson, jamiyat va davr munosabatlarini keng badiiy ko‘lamda ifodalash imkonini beruvchi muhim nasriy janrlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, mustaqillik davrida o‘zbek romanchiligida mavzu, qahramon, badiiy tafakkur va ifoda usullari jihatidan yangilanishlar yuz berdi. Adabiyotshunos Z.J.Pardayeva mustaqillik davri o‘zbek romanchiligini rivojlanish bosqichlari asosida tahlil qilib, 1990–2000-yillar hamda 2000-yillardan keyingi davr romanlarida badiiy tafakkur va ifoda shakllarining o‘zgarib borganini ta’kidlaydi [1]. Bu jarayonda roman janrining an’anaviy imkoniyatlari bilan bir qatorda yangi badiiy izlanishlar ham yuzaga kelgan.

Zamonaviy o‘zbek romanchiligining muhim xususiyatlaridan biri badiiy tasvir predmetining kengayganidir. Romanlarda tarixiy xotira, milliy qadriyatlar, insonning ma’naviy-ruhiy dunyosi, jamiyatdagi o‘zgarishlar va zamondosh inson muammolari turli badiiy shakllarda yoritilmoqda [1]. Shu bilan birga, mustaqillik davri romanlarida ramziy-majoziy tasvir, metaforiklik, kinoyaviylik, tragiklik, satiriklik va dramatiklik kabi badiiy ifoda imkoniyatlaridan foydalanish holatlari ham kuzatiladi [1]. Natijada zamonaviy roman faqat voqealarni bayon qilish vositasi bo‘lib qolmay, insonning ichki dunyosini, uning hayotiy tanlovlari va ruhiy izlanishlarini ochib beruvchi badiiy maydonga aylanmoqda.

Bugungi roman qahramoni ham avvalgi adabiy an’analardagi bir qirrali obrazlardan farqli ravishda murakkab xarakterga ega bo‘lishi bilan ajralib turadi. Qahramonning ichki kechinmalari, dunyoqarashi, muhit bilan

munosabati va axloqiy tanlovlari uning xarakterini ochishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shu jihatdan psixologizm, badiiy detal, portret, peyzaj, tashbeh va boshqa tasvir vositalaridan foydalanish zamonaviy nasr poetikasining muhim jihatlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi [2].

Luqmon Bo‘rixon ana shu zamonaviy o‘zbek nasri taraqqiyoti bilan bog‘liq ijodkorlardan biridir. Adib 1965-yil 15-fevralda Qashqadaryo viloyati G‘uzor tumanidagi Yangiobod qishlog‘ida tug‘ilgan. 1991-yilda Toshkent davlat universitetining jurnalistika fakultetini tamomlagan. Uning dastlabki hikoyasi 1987-yilda “Begimqul katta” nomi bilan e‘lon qilingan. Keyinchalik “Yalangoyoq”, “Sirli muallim”, “Xizr ko‘rgan yigit” kabi asarlari nashr etilgan [3]. Bu ijodiy yo‘l adibning kichik nasriy janrlardan boshlab, keyinchalik yirik nasriy asarlarga murojaat qilganini ko‘rsatadi.

Luqmon Bo‘rixon ijodining o‘ziga xos jihatlaridan biri hayotiy material asosida inson xarakterini ochishga bo‘lgan e‘tiboridir. M.A.Sadullayeva adibning qissa va hikoyalarini tahlil qilar ekan, obraz yaratish, qahramon ruhiyatini ochish, syujet va obrazlar tizimini shakllantirish, badiiy detal hamda til imkoniyatlaridan foydalanish masalalariga alohida e‘tibor qaratadi [2]. Tadqiqotchining kuzatishlari Luqmon Bo‘rixon nasrida qahramonning tashqi harakatlaridan tashqari uning ichki kechinmalarini tasvirlash ham muhim o‘rin tutishini ko‘rsatadi.

Adibning “Jaziramadagi odamlar” romani bu jihatlarni ko‘rsatishda muhim asarlardan biridir. Roman 2005-yilda Toshkent shahrida G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyotda 336 sahifali nashr sifatida chop etilgan [4]. O‘zbekiston Milliy kutubxonasi ma’lumotlarida asarda cho‘l sharoitidagi insonlar hayoti va ularning kechinmalari tasvirlangani, Lolaxon taqdiri orqali sevgi, sadoqat, xiyonat va nafrat kabi insoniy tuyg‘ular badiiy ifodalangani qayd etiladi [5]. Demak, roman voqealari muayyan ijtimoiy muhit bilan bog‘langan bo‘lsa-da, unda insonning ichki kechinmalari va shaxsiy munosabatlari ham muhim badiiy mazmun kasb etadi.

Luqmon Bo‘rixon ijodida hayotiylik bilan bir qatorda badiiy ifoda vositalaridan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. Ilmiy daraja olish uchun yozilgan dissertatsiya materiallarida adib nasri poetikasida syujet, epigraf, portret, peyzaj, badiiy detal, tashbeh va takror kabi vositalarning o‘rni alohida qayd etilgan [2]. Bu vositalar qahramon xarakterini ochish, voqea-hodisalarning hissiy ta’sirini kuchaytirish va asarning badiiy yaxlitligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Adibning keyingi ijodida ham zamonaviy inson obraziga murojaat davom etadi. Jumladan, “Sokin daryo” romanida olim O‘ktam Pardayevich Umurzoqovning hayoti va faoliyati badiiy talqin qilinadi. Asar 2022-yilda “Adabiyot” nashriyotida chop etilgan [6]. Ushbu asar orqali yozuvchi ilm-fan, ta’lim, kasbiy faoliyat va insonning jamiyatdagi o‘rni kabi masalalarni badiiy obraz vositasida yoritishga murojaat qilgan. Shunday qilib, zamonaviy o‘zbek romanchiligida inson va jamiyat munosabati, shaxsning ichki dunyosi, ma’naviy qadriyatlar hamda zamonaviy hayot muammolarini yangicha badiiy talqin qilish tendensiyasi kuchaygan [1]. Luqmon Bo‘rixon ijodida esa ushbu jarayon inson xarakterini hayotiy vaziyatlar orqali ochish, qahramon ruhiyatiga e’tibor berish va turli badiiy tasvir vositalaridan foydalanish orqali namoyon bo‘ladi [2]. “Jaziramadagi odamlar” va “Sokin daryo” kabi asarlar adib ijodining mavzu va qahramonlar ko‘lamini ko‘rsatishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi [4; 5; 6]. Shu jihatdan Luqmon Bo‘rixon ijodi zamonaviy o‘zbek romanchiligida inson obrazining badiiy talqinini o‘rganish uchun e’tiborga molik adabiy material hisoblanadi.

Luqmon Bo‘rixon romanlarini zamonaviy o‘zbek romanchiligi doirasida tahlil qilganda, adibning bir xil mavzuga qayta-qayta murojaat qilmay, turli tarixiy va ijtimoiy makonlarda inson taqdirini badiiy tadqiq etishga intilgani ko‘zga tashlanadi. Uning “Jaziramadagi odamlar”, “Temir yo‘l yoxud titrayotgan tog’” hamda “Imom Moturidiy” kabi asarlarida mavzu va davr bir-biridan farq qilsa-da, inson xakteri, ruhiy holat, e’tiqod, axloqiy tanlov va

jamiyat bilan munosabat masalalari o‘zaro bog‘langan holda namoyon bo‘ladi. Shu sababli adib romanlarini faqat voqealar bayoni sifatida emas, balki turli sharoitdagi insonning ma‘naviy va ruhiy holatini kuzatish imkonini beradigan badiiy manba sifatida baholash mumkin.

“Jaziramadagi odamlar” romanining badiiy qurilishida voqea va xarakter o‘rtasidagi bog‘liqlik muhim o‘rin egallaydi. Tadqiqotlarda roman syujetining ekspozitsiya va boshqa kompozitsion unsurlar orqali shakllanishi, yozuvchining ekspozitsiyani berishdagi o‘ziga xos usuli alohida tahlil qilingan [7]. Bu jihat romandagi voqealar ketma-ketligini oddiy bayondan ko‘ra murakkabroq kompozitsion tizim sifatida ko‘rishga imkon beradi. 2025-yilda e‘lon qilingan tahlillarda esa roman strukturasidagi uzviylik, ayrim boblarning nisbatan mustaqil hikoya sifatida talqin qilinishi va zamon-makonning o‘ziga xos tashkil etilishi asarning individual poetikasini belgilovchi jihatlar sifatida ko‘rsatiladi [8]. Mazkur romanda qahramonlar tizimi ham alohida e‘tiborga loyiq. Tadqiqotchilar Lolaxon, Xosiyat xola va boshqa ayol personajlari orqali ayolning oiladagi va jamiyatdagi o‘rni, uning ruhiy dunyosi, sabr-toqati, mehr-muhabbati hamda shaxsiy istaklari yoritilganini qayd etadilar [9]. Ayniqsa, ayol obrazlarining faqat yordamchi personaj sifatida emas, balki voqealar rivojiga va asarning ma‘naviy mazmuniga ta’sir qiluvchi badiiy kuch sifatida tasvirlanishi muhimdir. Bunday yondashuv zamonaviy nasrda inson obrazini ijtimoiy mavqei bilan cheklamasdan, uning individual ruhiy dunyosi bilan birgalikda tasvirlash tamoyiliga mos keladi.

“Jaziramadagi odamlar”ning yana bir xususiyati - muallifning tasvir vositalaridan foydalanish usulidir. Y.Turdiyeva roman asosidagi tahlilida monolog, ichki monolog, dialog, o‘xshatish, qiyoslash, kinoya va qochirim kabi vositalarning asar badiiyligini shakllantirishdagi o‘rniga e‘tibor qaratadi [10]. Demak, yozuvchi qahramon xarakterini faqat muallif bayoni orqali emas, balki personajning nutqi, o‘z-o‘zi bilan munosabati va boshqa obrazlar bilan

muloqoti orqali ham ochadi. Bu esa psixologik tasvirning tabiiyroq va ta'sirchanroq yuzaga kelishiga xizmat qiladi.

Adibning “Temir yo‘l yoxud titrayotgan tog‘” asarida esa inson va jamiyat munosabati boshqa ijtimoiy muhitda ko‘rsatiladi. Mazkur asar bo‘yicha ilmiy maqolada voqelikning falsafiy-ruhiy tahlili, qahramon ruhiyatining murakkab qatlamlarini ochish va inson umrining mazmuni haqida mushohada yuritish tamoyillari tahlil qilingan [11]. Tadqiqot mualliflari asarda mehnat muhiti va ijtimoiy jarayonlar bilan bir qatorda, insonning ichki kechinmalariga ham e’tibor qaratilganini ko‘rsatadilar. Shunday qilib, temir yo‘l qurilishi asarda faqat tashqi voqea yoki fon emas, balki insonlarning taqdiri, munosabatlari va hayotiy qarashlarini sinovdan o‘tkazuvchi ijtimoiy makon sifatida talqin qilinadi. Mazkur asarning yana bir jihati - milliy ruh va zamonaviy hayotning o‘zaro bog‘lanishidir. Tahlillarda Luqmon Bo‘rixon ijodida xalqning fitrati va e’tiqodiga e’tibor, milliy ruhni aks ettirish hamda kinoyaviy ifodaning mavjudligi qayd etiladi [11]. Bu xususiyat yozuvchining zamonaviy voqealarni tasvirlashda milliy xarakter va qadriyatlarni ham badiiy jarayon tarkibiga olib kirishini ko‘rsatadi. Natijada zamonaviylik faqat texnik yoki ijtimoiy o‘zgarishlar bilan emas, balki insonning qadriyatlar tizimi bilan munosabatida ham namoyon bo‘ladi.

Luqmon Bo‘rixon romanlari orasida “Imom Moturidiy” asari mavzu va badiiy vazifa jihatidan alohida o‘rin tutadi. Asar 2022-yilda “Adabiyot” nashriyotida chop etilgan [12]. O‘zbekiston hukumatining “Yosh kitobxon” tanlovi uchun 2025-yilgi adabiyotlar ro‘yxatida ham “Imom Moturidiy” Luqmon Bo‘rixonning romani sifatida kiritilgan [13]. “Imom Moturidiy” romanining asosiy badiiy vazifasi tarixiy shaxs Abu Mansur Moturidiy siymosini badiiy talqin qilish bilan bog‘liq. Asarda olis X asr boshlaridagi Samarqandning siyosiy-ijtimoiy va ma’rifiy hayotidan lavhalar hamda allomaning ilmiy-ma’rifiy faoliyati tasvirlanadi [14]. Tadqiqotchilar asarni tarixiy-biografik roman sifatida o‘rganib, unda tarixiy faktlar bilan badiiy

talqinning uyg'unligi, tarixiy muhit va qahramon obrazining o'zaro bog'liqligiga e'tibor qaratganlar [15]. Romandagi konflikt masalasi ham muhimdir. Ilmiy tahlillarda "Imom Moturidiy"dagi konflikt faqat qahramonlar o'rtasidagi oddiy qarama-qarshilik sifatida emas, balki diniy-aqidaviy, siyosiy va psixologik qatlamlarga ega hodisa sifatida ko'rsatiladi [15]. Jumladan, boshqa bir tahlilda Imom Moturidiy va qozi Idris Shomiy o'rtasidagi mafkuraviy qarama-qarshilik asardagi asosiy konfliktlardan biri sifatida ko'rsatilgan [16]. Shu orqali yozuvchi tarixiy shaxs faoliyatini faqat biografik ketma-ketlikda emas, balki fikrlar va e'tiqodlar to'qnashuvi orqali ochishga intilgan.

"Imom Moturidiy" romanining kompozitsion qurilishi ham diqqatga sazovor. 2026-yilda chop etilgan tadqiqotda roman syujeti "Uch otliq" nomli ekspozitsiya, "Sirli maktub" tuguni, voqealar rivoji, "Sir fosh bo'lgan kun" kulminatsiyasi va "Qatl" yechimi kabi bosqichlar asosida tahlil qilingan. Tadqiqotda roman uch qismga bo'linishi, boblarning mazmunli sarlavhalarga ega ekani hamda siyosiy, diniy-aqidaviy va psixologik konfliktlarning o'zaro uyg'unligi qayd etiladi [15]. Bu kompozitsion qurilish tarixiy materialni izchil badiiy syujetga aylantirishga xizmat qilganini ko'rsatadi. OAK materiallarida ham Luqmon Bo'rixonning "Imom Moturidiy" romanida komil shaxs va etik-estetik ideal yaratishda badiiy konflikt hamda kinoyaviy uslubdan foydalanilgani qayd etilgan [17]. Bu holat roman mazmunining faqat tarixiy voqealarni qayta hikoya qilish bilan cheklanmasligini ko'rsatadi. Tarixiy shaxs obrazi orqali muallif insoniy fazilatlar, ma'naviy mas'uliyat, ilmga munosabat va axloqiy tanlov kabi masalalarni badiiy muhokama maydoniga olib kiradi. Shu nuqtayi nazardan, Luqmon Bo'rixon romanlarida konflikt turli darajalarda namoyon bo'ladi: bir tomondan, insonning boshqa shaxslar bilan munosabati, ikkinchi tomondan, shaxs va jamiyat o'rtasidagi ziddiyat, uchinchi tomondan esa qahramonning o'z ichki dunyosidagi qarama-qarshiliklar. "Jaziramadagi odamlar"da insoniy munosabatlar va ruhiy kechinmalar, "Temir yo'l yoxud

titrayotgan tog”da ijtimoiy muhit va shaxs hayoti, “Imom Moturidiy”da esa tarixiy, diniy-aqidaviy va psixologik ziddiyatlar turli badiiy shakllarda ifodalanadi [8; 11; 14].

Luqmon Bo‘rixonning zamonaviy o‘zbek romanchiligidagi o‘rnini aynan mana shu janriy va tematik xilma-xillik orqali ko‘rish mumkin. U bir asarda zamondosh insonning kundalik hayotini, boshqa asarda bunyodkorlik va mehnat muhitidagi shaxsni, yana bir asarda esa tarixiy alloma obrazini badiiy talqin qiladi. Shu bilan birga, turli davr va muhitlarni tasvirlashiga qaramay, insonning ichki dunyosi, ma’naviy tanlovi va xarakterini ochish masalasi uning romanlarini birlashtiruvchi badiiy yo‘nalishlardan biridir. Tadqiqotchilarning xulosalarida ham yozuvchining individual uslubi, qahramonlarning ko‘p qirrali tasviri, konflikt, psixologizm, kinoya va turli tasvir vositalaridan foydalanishi uning nasriy ijodining muhim belgilaridan sifatida ko‘rsatiladi [8; 10; 17].

Xulosa qilib aytganda, Luqmon Bo‘rixon romanlarini tahlil qilish zamonaviy o‘zbek romanchiligida mavzu va qahramon doirasining kengayishini ko‘rsatish bilan birga, roman janrida tarixiy, ijtimoiy va psixologik qatlamlarning bir-biri bilan qanday uyg‘unlashishini kuzatish imkonini beradi. Adibning “Jaziramadagi odamlar” asarida kompozitsion qurilish va insoniy munosabatlar, “Temir yo‘l yoxud titrayotgan tog”da ijtimoiy muhit va ruhiy kechinmalar, “Imom Moturidiy”da esa tarixiy shaxs, konflikt va ma’naviy ideal masalalari markazga chiqadi. Shuning uchun Luqmon Bo‘rixon ijodini zamonaviy o‘zbek romanchiligidagi badiiy izlanishlarning alohida ko‘rinishlaridan biri sifatida o‘rganish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Pardayeva Z.J. Mustaqillik davri o‘zbek romanchiligi: badiiy va ilmiy tafakkur masalalari // Ilmiy xabarnoma. Farg‘ona davlat universiteti. – 2023. – №3. – B. 60–67.

2. Sadullayeva M.A. Luqmon Bo‘rixonning qissa va hikoyalarida badiiy mahorat masalasi: filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Nukus, 2023.
3. Luqmon Bo‘rixon. Luqmon Bo‘rixon – tarjimai hol va ijodiy faoliyat. – Ziyouz elektron kutubxonasi.
4. Bo‘rixon L. Jaziramadagi odamlar: roman. – Toshkent: G‘afur G‘ulom, 2005. – 336 b. – ISBN 5-635-02308-8.
5. O‘zbekiston Milliy kutubxonasi. Bo‘rixon Luqmon. Jaziramadagi odamlar: elektron katalog. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy kutubxonasi.
6. Bo‘rixon L. Sokin daryo: roman. – Toshkent: Adabiyot, 2022. – 288 b. – ISBN 978-9943-6130-4-1.
7. Turdiyeva Yu. “Jaziramadagi odamlar” romanida syujet unsurlari: ekspozitsiya // Academic Excellence on Science and Research. – 2022. – B. ...
8. Saparova D. Luqmon Bo‘rixon ijodida urush va insoniylikning badiiy talqini // Theoretical Aspects in the Formation of Pedagogical Sciences. – 2025. – №4(17). – B. 141–144.
9. Sunnatova D.Sh. qizi. Luqmon Bo‘rixonning “Jaziramadagi odamlar” romanida ayollar timsoli (Xosiyat xola va Lolaxon obrazi orqali) // Ustozlar uchun. – 2025. – №83. – B. 31–36.
10. Turdiyeva Yu. Badiiy tasvir vositalarini qo‘llashda uslubning o‘rni (Luqmon Bo‘rixonning “Jaziramadagi odamlar” romani asosida) // Xorazm Ma‘mun akademiyasi axborotnomasi. – 2023. – №9/4. – B. 143–... .
11. Tursunboyeva M., Parpiyeva M. Luqmon Bo‘rixonning “Temir yo‘l” romanida ijtimoiy-iqtisodiy muammolar tasvirining o‘ziga xosligi // Interpretation and researches. – 2025. – №40. – B. 135–... . DOI: 10.71337/inlibrary.uz.international-scientific.120913.
12. Bo‘rixon L. Imom Moturidiy: roman. – Toshkent: Adabiyot, 2022.

13. O‘zbekiston Respublikasi Yoshlar siyosati va sport vazirligi. “Yosh kitobxon” tanlovining 2025-yilgi mavsum adabiyotlar ro‘yxati. – 2025.
14. Bo‘rixon L. Imom Moturidiy: roman. – Toshkent: Adabiyot, 2022.
15. Abdullayeva S.U. Luqmon Bo‘rixonning “Imom Moturidiy” tarixiy romanida kompozitsiya va syujet yaxlitligi // Science Time. – 2026. – Vol. 4, №5/2. – B. 212–217. DOI: 10.66345/stj.v4i5/2.6147.
16. Ruziyeva Yu. Luqmon Bo‘rixonning “Imom Moturidiy” romanida konflikt masalasi // Arab tili globallashuv davrida: innovatsion yondashuvlar va o‘qitish metodlari. – 2023. – Vol. 1, №1. – B. 185–189. DOI: 10.47689/ATGD:IYOM-vol1-iss1-pp185-189-id28451.
17. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi. O‘zbek nasrida etik va estetik ideal muammolari bo‘yicha ilmiy natijalar. – Toshkent, 2026.

